

Inauguració de la senyalització i museïtzació del Refugi Antiaeri del Jardí de la Infància

Nova sala estable del Museu d'Història de la Ciutat

La ciutat de Girona comptarà amb un nou espai cultural municipal, que passarà a formar part de la Xarxa d'Espais de Memòria Democràtica, el refugi antiaeri del Jardí d'Infància. Aquest serà una extensió de la sala 13 dedicada a la Guerra Civil (1936-1939), del Museu d'Història de la Ciutat, i tractarà en profunditat l'estudi de la xarxa de la defensa passiva a Girona i el recorregut pels elements que la formaven: les barricades, els refugis i les trinxeres.

El Memorial Democràtic i l'Ajuntament de Girona han col·laborat en la senyalització exterior d'aquest refugi amb un monòlit informatiu, així com en les obres de condicionament de l'espai, la seva impermeabilització, l'extracció de l'aigua acumulada i les tasques de ventilació. El seu interior acull un muntatge museogràfic amb el títol de **Bombes sobre Girona. La defensa passiva durant la Guerra Civil: barricades, trinxeres i refugis antiaeris**, realitzat per Jaume Prat i Jordi Pericot, fruit d'un treball de recerca que descobrirà i localitzarà en un plànol la xarxa de refugis antiaeris habilitats, projectats i construïts que estaven repartits pel subsòl gironí. El disseny ha anat a cura de Sònia Moret.

Durant els tres anys de la Guerra Civil es van projectar i construir diversos refugis antiaeris i altres elements de defensa passiva que es troben escampats per tota la ciutat. Un treball de recerca sobre la memòria històrica elaborat pel Museu d'Història de la Ciutat d'aquest patrimoni col·lectiu ha permès als autors, Jaume Prat i Jordi Pericot, localitzar els refugis acabats, els habilitats i d'altres inacabats, com a resultat de la política de defensa passiva que van posar en marxa l'Ajuntament de la ciutat, la Generalitat de Catalunya i la ciutadania gironina. Paral·lelament als refugis que es van improvisar en moltes cases particulars, especialment, les que estaven situades a la part antiga de la ciutat.

La defensa passiva gironina es va anar perfilant durant els tres anys que va durar el conflicte bèl·lic amb la construcció i habilitació de barricades, trinxeres i refugis col·lectius.

La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) va representar un punt d'inflexió dins la història militar moderna pel fet d'encetar una nova i terrible modalitat de guerra: el bombardeig aeri sistemàtic sobre nuclis de població de la reraguarda, el que es va denominar guerra total. Aquest va ser el motiu pel qual les ciutats i pobles de la reraguarda van articular la projecció i la construcció d'un tipus específic d'arquitectura bèl·lica: els refugis antiaeris. Es calcula que a les comarques catalanes se'n van construir més de 2.000 (uns 1.400 només a Barcelona) i Girona no va ser pas una excepció.

La ciutat va patir els bombardejos de l'aviació feixista amb base a Mallorca formada per avions italians *Savoia-Marchetti SM79* "esparver" de l'*Aviazione*

1

GIRONA · MUSEU D'HISTÒRIA DE LA CIUTAT

www.girona.cat/museuciutat

Legionaria i alemanys *Heinkel He-111* de la Legió Còndor el dia 20 d'abril de 1938 i els dies 27, 28 i 29 de gener i 1 de febrer de 1939, amb un balanç de 58 morts, més d'un centenar de ferits i més de 120 edificacions afectades per les bombes i la metralla. La defensa passiva gironina es va anar perfilant durant els tres anys que va durar el conflicte bèl·lic amb la construcció i habilitació de barricades, trinxeres i refugis col·lectius.

Va ser exactament on ens trobem avui, en aquest indret d'esbarjo per a la mainada que coneixem amb el nom de Jardí d'Infància (llavors anomenat Jardí de la Infància Obrera, on, la Junta de Defensa Passiva de la Ciutat, va construir el primer dels tres grans refugis col·lectius de tipus cel·lular, juntament amb el de les Bernardes i el de la Plaça del Carril (avui plaça Poeta Marquina) i el del Grup Escolar Carles Marx (avui Escola la Salle), aquest de tipus refugi- trinxera. La capacitat teòrica total dels tres elements de defensa passiva gironins va ser d'aproximadament 6.500 persones.

Aquest refugi es va construir l'any 1938, de nova planta. Desconeixem l'autor del projecte, tot i que, és molt probable que fos l'arquitecte municipal Ricard Giralt, aleshores membre destacat de la Junta de Defensa Passiva. És de tipus cel·lular i de forma vagament ovalada i ocupa, sota terra, quasi el mateix espai físic que el jardí que trobem a l'exterior, se li ha de sumar la vorera del seu costat sud, on es veu perfectament el forat d'un dels accessos, cobert amb planxes metàl·liques. Consta de dues entrades - sortides, una cada extrem, connectades a través d'un llarg, 39, 07 m i ample 1, 30 m passadís. Aquest, a la vegada servei de nexa de comunicació de les diferents cel·lules (dependències) que conté el refugi i que també estan comunicades entre sí. Les parets es van construir de ciment armat, així com la capa de protecció de la volta catalana de les seves estances.

La seva superfície és de 584,67 m² construïts, dels quals 357,86 m² són útils (passadís i escales inclosos) per tal de donar protecció a més de 700 persones. Aquest va ser l'únic refugi de la ciutat que disposava de llum elèctrica. Per bé, que en el projecte estaven inclosos serveis i farmaciola, no es van materialitzar finalment. Com tampoc hi havia bancs per seure, ni aigua corrent i hi havia problemes de filtracions d'aigua pluvial, la qual cosa el feien ser un espai molt fred i humit. La ventilació interior s'aconseguia a través dels seus dos accessos, que sempre estaven oberts i per mitjà de 27 tubs de ventilació, unes menes de petites xemeneies cilíndriques, que comunicaven amb l'exterior. Per donar-li més seguretat en cas d'un impacte directe, tota la seva superfície exterior es va cobrir amb un túmul de terra de forma vagament piramidal d'uns dos metres d'alçada.

El van utilitzar els veïns i les veïnes de la zona i passavolants, cada vegada que sonaven les alarmes que anunciaven a la població el perill d'un bombardeig, això passava cada vegada que un avió sobrevolava l'espai aeri de la ciutat. Durant els darrers dies de la guerra hi va haver famílies senceres que van romandre en el seu interior. Encara no s'havia acabat oficialment la Guerra Civil (1 d'abril de 1939) quan les tropes nacionals van esborrar qualsevol rastre del refugi, i van fer desaparèixer el túmul de terra que cobria la seva superfície i van tapiar les dues entrades, que van quedar soterrades per una capa de terra que donava al Jardí de la Infància l'aspecte d'un solar. Més endavant, es va col·locar una zona de jocs per a la mainada. El refugi es va obrir novament per les brigades municipals i després d'unes reformes, segons

els projectes dels arquitectes Miquel Ferrer i Xavier Masgrau, que va incloure la coberta de formigó de l'entrada. Des de l'any 2000 era un dels espais de la ciutat que obrien les seves portes al mes de maig, durant la celebració de Girona temps de flors, fins a dia d'avui que esdevindrà una nova sala del Museu d'Història, testimoni del període de la Guerra Civil.

Els altres dos més destacats que es van construir són el de les Bernardes, de forma rectangular i tipus cel·lular, aquest era el més gran de Girona, també es va construir l'any 1938 en el solar que va quedar després d'enderrocar-se, l'any 1936, el conjunt religiós (monestir i església) de les Bernardes situat entre els actuals carrer de les Hortes i Santa Clara. Arquitectònicament molt semblant al refugi del Jardí de la Infància tenia una capacitat teòrica de fins a 750 persones. Les tropes nacionals el van cegar l'any 1939 i el passat 2 de febrer, Prat i J Pericot, van poder accedir al seu interior. De les seves dimensions coneixem la seva amplada exacta de 16 metres i la longitud aproximada seria del voltant de 40 metres. Igual que el del Jardí d'infància tenia dos accessos enllaçats per un llarg passadís que servia per comunicar les diferents estances, que també tenien circulació entre si. Estava coronat per la característica volta catalana de rajol. Les seves parets massisses d'un metre fetes de formigó i riarencs. Disposava de diversos respiradors repartits pel passadís. La totalitat de la superfície exterior es va reforçar amb un túmul piramidal fet amb la mateixa terra i pedres. No va disposar mai de llum elèctrica, la il·luminació es feia per mitjà de llums de carbur i d'espelmes.

Dels tres refugis, el més petit és el que estava situat sota la zona de jocs infantils de l'actual plaça Poeta Marquina, amb 263,06 m² de superfície construïda, també de tipus cel·lular va ser obra de l'arquitecte gironí Josep Claret Rovira. Aquest presenta diferències respecte els anteriors, té forma rectangular, i una estructura interior de tipus "laberíntic" sense cap passadís d'accés a les sales, tenia dos punts d'accés i un túmul de protecció a la superfície rematat per multitud de trossos de via del tren per tal d'augmentar la seva protecció. Aquest es va erigir durant la segona meitat de l'any 1938. Els seus 150,09 m² de superfície útil li conferien una capacitat de més de 250 persones. Malgrat el seu relatiu bon estat de conservació mai ha estat obert al públic. Des de la seva descoberta accidental, el mes de juliol de l'any 1990, mentre es feien unes obres per estendre el gas a la zona, no s'havia tornat a obrir, fins fa unes setmanes. Els autors de la recerca i un grup de personal tècnic municipal van baixar a l'interior d'aquest espai subterrani. A banda de l'aigua acumulada, uns 15 cm, per culpa de les filtracions, l'estat actual del refugi és molt bo degut a la immillorable tècnica constructiva emprada que li va donar una gran solidesa. La seva reobertura, ha consistit en un petit sondeig per tal d'avaluar-ne el seu estat de conservació.

Jaume Prat i Jordi Pericot han estat duent a terme un treball de recerca i de catalogació dels elements de defensa passiva de la ciutat construïts durant la Guerra Civil. Aquest no hagués estat possible sense la col·laboració dels testimonis orals amb els que es va parlar, que han permès a través de les seves experiències i records resseguir i assenyalar els indrets exactes on es trobaven aquests elements de defensa passiva. Aquestes emocions que van experimentar i patir els gironins i gironines amb els que s'ha pogut parlar i que van viure aquests moments, ens han servit per poder recrear els sons de les sirenes que alertaven a la població d'un bombardeig i reproduir amb exactitud el so d'un atac aeri a l'interior del refugi, en les visites guiades que s'han

realitzat i en les que s'han programat, des de l'any passat i durant aquest vigent, a un públic familiar i escolar, en el marc del cycle d'itineraris per la ciutat del Museu d'Història que s'anomena *Trepitja la història* i ja ha estat visitat per 300 persones. Qui vulgui accedir a aquest nou espai municipal ho podrà fer tots els diumenges, a partir del 30 de maig, a les 11 h del matí. I també els dijous, a partir de l'1 de juliol, fins el 16 de setembre, a les 6 de la tarda. El punt d'inici d'aquesta visita serà la sala 13 dedicada a la Guerra Civil, del Museu d'Història de la Ciutat, on es poden contemplar els dibuixos originals dels alumnes de l'escola Karl Marx (actual la Salle), d'entre 9 i 11 anys, sobre els bombardejos que va patir la ciutat. El mateix comissari del projecte, Jaume Prat, condueix el recorregut *La defensa passiva a Girona durant la Guerra Civil*, dies 2 de maig, 20 de juny, 26 de setembre i 31 d'octubre, a les 11 h del matí, i els dies 22 de juliol i 26 d'agost, a les 6 de la tarda.

Prop del refugi antiaeri del Jardí d'Infància, als peus de la muralla també trobarem l'escultura, que es va inaugurar el 19 de desembre de 2009, *Contra l'invasor*, fosa en bronze de l'original en guix. Un monument realitzat gràcies a l'acord de l'Ajuntament de Girona i la Cambra de la Propietat Urbana, fruit de la petició dels Amics de la Unesco de Girona. La col·locació d'aquesta obra en aquest precís indret no és per atzar. L'escultura original, que trobem al Museu d'Art, va servir d'inspiració a Carles Rahola per escriure un dels seus articles més importants, *Contra l'invasor*, que juntament amb el de *Refugis i jardins*, van servir per acusar-lo en el consell de guerra sumaríssim d'urgència, l'1 de març de 1939, condemnar-lo i ser afusellat el 15 de març, al cementiri.

(...) En aquell indret on jugaven plàcidament el infants, part de la població civil podrà refugiar-se, com si fóssim en els temps de les cavernes, contra el perill de bombardeig dels qui, en llur follia de sang i destrucció, atempten contra les nostres llibertats i contra la independència de la pàtria que no pot morir.(...)

Refugis i jardins
CARLES RAHOLA
L'Autonomista, 8 de Febrer de 1938

*Anys enrera, l'Ajuntament construí un petit Jardí per a la Infància en un lloc escaient de la ciutat. Hom hi veia a l'hivern infants que jugaven o vellets que prenién tranquil·lament el sol. Era una nota plàcida, digna d'ésser recollida per un poeta com l'autor dels **Miserables** ... Què ha passat, ara? El Jardinet ha desaparegut i hom veu grans munts de terra tot a l'entorn. Uns obrers hi treballen atrafegats: hom diria, de vell antuvi, que fan excavacions a la recerca del passat. Qui hauria pogut preveure, un any i mig enrera, que el que fou construït per a esplai dels infants seria destinat a inajornables necessitats de guerra? ...*

Refugis i jardins
CARLES RAHOLA
L'Autonomista, 8 de Febrer de 1938

GIRONA · MUSEU D'HISTÒRIA DE LA CIUTAT

www.girona.cat/museuciutat

Bombes sobre Girona

La defensa passiva durant la Guerra Civil: barricades, trinxeres i refugis antiaeris.

Comissariat: Jaume Prat i Jordi Pericot

Direcció: Pere Freixas

Disseny: Sònia Moret

Recreació sonora simulacre d'un bombardeig: Quim Paredes.

Producció: Museu d'Història. Ajuntament de Girona.

Amb la col·laboració de: la Direcció General de Memòria Democràtica. Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació de la Generalitat de Catalunya

Agraïments: Ajuntament de Girona. CRDI. Arxiu Municipal de Girona, Jordi S. Carrera, l'Ufficio Storico dell' Aeronautica Militare de Roma- Cedida per Diari de Girona, Seminario Gráfico Nacional Sindicalista, Manel Baulida, Enriqueta Baulida. i Núria Bancells.

Calendari de visites

Tots els diumenges a partir del 23 de maig, a les 11 h del matí.

I també els dijous, a partir de l'1 de juliol i fins el 16 de setembre, a les 6 de la tarda.

I per a grups prèvia concertació.

El punt d'inici

d'aquesta visita serà la sala 13 dedicada a la Guerra Civil, del Museu d'Història de la Ciutat (carrer de la Força, 27).

Preu: 3 euros (que inclou l'entrada al museu i la visita comentada a la sala 13 i al refugi).

El diumenge 26 de setembre la visita a aquest espai serà gratuïta amb motiu de les Jornades Europees del Patrimoni a Catalunya.

Més informació i reserves

www.girona.cat/museuciutat- museuciutat@ajgirona.cat – 972 222 229

El mateix comissari del projecte, **Jaume Prat**, condueix el recorregut ***La defensa passiva a Girona durant la Guerra Civil***, pels diferents refugis que s'escampen per la ciutat **els dies 2 de maig, 20 de juny, 26 de setembre i 31 d'octubre, a les 11 h del matí, i els dies 22 de juliol i 26 d'agost, a les 6 de la tarda.** La durada d'aquest itinerari és de 2 h i 30 minuts i té un preu de 4 euros (menors de 16 anys gratuït).

GIRONA · MUSEU D'HISTÒRIA DE LA CIUTAT

www.girona.cat/museuciutat